

Significativa, nel VI e nella prima metà del V secolo, anche la presenza di importazioni dall'area etrusco-italica, meglio testimoniate finora nella Daunia e nel Melfese, collegate alla costa tirrenica dagli assi fluviali dell'Ofanto e del Sele. La concentrazione dei ritrovamenti e l'uniformità stilistica di parecchi esemplari consentono inoltre di riferire molti tipi ad officine locali, attive nel V sec. a.C. nell'area peuceta, già inserita nella tradizione della lavorazione del bronzo per la fabbricazione di elmi di tipo "apulico-corinzio". L'adesione alle forme e al repertorio decorativo di matrice greca presuppone secondo l'Autrice (pp. 207-211) il contatto diretto con i centri produttori della Grecia, tanto più evidente lungo la fascia costiera interessata anche dall'arrivo di importazioni ceramiche, che ridimensiona il ruolo delle colonie costiere, quali Taranto e Metaponto, nella redistribuzione dei modelli.

Nel complesso, anche se penalizzato dalle carenze nella documentazione grafica dei recipienti, il volume è sicuramente uno strumento che coloro che si occupano, come la scrivente, di artigianato artistico in bronzo dovranno tener presente per la quantità dei documenti raccolti, le considerazioni di carattere stilistico, gli spunti di discussione sui centri produttori e sulle relazioni commerciali.

Marina CASTOLDI

Vera Rupp: *Wetterauer Ware - eine römische Keramik im Rhein-Main Gebiet*, (z dodatkom Gerwulf Schneider, *Chemische Zusammensetzung römischer Keramik im Rhein-Main Gebiet*). Schriften des Frankfurter Museums für Vor- und Frühgeschichte - Archäologisches Museum 10, 1988.

Za predstavitev skoraj deset let stare knjige je gotovo pozno. Ker ob izidu pri nas nihče o njej ni poročal in ker posega na nekatera zdaj (in vedno spet) aktualna področja, sem se odločila nameniti ji nekaj besed. V knjigi je sintetično obravnavana vrsta namizne keramike vzporedno z obravnavami vzhodnogalske sigilate. Govori o rdeči, premazani, marmorirani in poslikani posodi različnih oblik - krožnikov, skled, čaš, vrčev, ponev, lijakov in drugega iz najdišč ob Renu, od Vindonisse do Nijmegna, in Maini. Primerki te lončenine iz kastela v Saalburgu, fazani s poslikanega vrča iz Mainza ali riba s krožnika iz Hedderneima so zasidrani tudi v naši zavesti, čeprav pri nas najdb, ki bi bile v kakršnikoli neposredni zvezi s posodo iz Wetteraua, nimamo. Ko avtorica predstavi razvoj raziskovanj tovrstne lončenine, takoj preide na sintezni prikaz svojih izsledkov. Poleg "generalij" obravnavane lončenine, kot so njen videz, fabrikat, oblike in okras, obravnava verjetni kraj izdelave - Nied v Frankfurtu - območje, kjer se posoda pojavlja, ter verjetnosti o njenem namenu. Tem mislim tudi novejša raziskave niso dodale bistvenega, čeprav vse bolj plastično kažejo, da so v zadevnih predelih sedanega Frankfurta izdelovali opeko in druge vrste lončenine v opaznih količinah še tja v 3. stoletje. Tako avtorica sklepa, da so posodo delali na obsežnem delovišču na zemljišču v fiskalni lasti civilisti, a tudi za armadne potrebe. Izjemno ustvarjalni in sposobni lončarji so približno 30 let ob začetku 2. stoletja naredili vrsto izjemnih izdelkov s specifičnimi, ne prej ne pozneje doseženimi lastnostmi in nudili namizno posodo, ki se je mogla kosati z najboljšo sigilato, dasi - ta misel se mi zdi zelo pomembna in posrečena - je nikoli niso hoteli posnemati oz. imitirati. Glede konca izdelovanja, ki ga je vselej arheološko težko definirati, avtorica ponuja, po moje zopet zelo smiselno, domnevo, da je delavnica umrla skupno s sposobnim(i) posameznikom(i). Vsekakor pa poudarja, da t. im. Wetterauer Ware ni sigilata in da je grobo marmorirana keramika (keramika v različnih likih

in na različne načine lisasto poslikana po sicer nepremazani površini, debelejših sten), ki so jo delali tudi v Niedu in je je obilo najti na mnogih najdiščih skupno s posodo iz Wetteraua, nekaj drugega kot to, kar se je razvijalo po drugih zakonitostih. Tudi posebnostim marmorirane keramike posveti nekaj sklepov, ki jim velja prisluhniti. Med najdbami iz Nieda zbuja še pozornost skupina amfor, ki jih je po arheološki metodi opredelila za lokalni proizvod.

Arheometrični dodatek ta poslednji sklep potrди, potrди pa tudi več drugih sklepov, zlasti glede opredeljevanja posode iz Wetteraua.

O knjigi poročam zdaj predvsem zato, ker je v svetu proučevalcev rimske keramike in limesa spet oživilo vprašanje o t. im. legijski keramiki. Na zadnjem kongresu združenja RCRF (1996 York) je bila glavna tema "Vpliv keramike, izdelane za armado, na razvoj lončarstva". V Rolducu v Limburgu 1995 je bil na kongresu proučevalcev rimskih meja in armade na osnovi gradiva iz okolice lončarske peči pri vojaškem taboru v Carnuntumu predstavljen prenagljen sklep o tem, da je treba pravzaprav vso srednjeevropsko rdečo premazano lončenino iz srednjega cesarstva ponovno povezati z opušenim pojmom legionarske keramike. Dejstva ob Maini govore drugače, predvsem pa so v knjigi, o kateri govorim, na kratko in dobro predstavljena, morda boljše kot drugje. Lastništva in pravna razmerja so bila v času razvitega cesarstva pač že bolj zapletena kot v okupacijski fazi. Drugi vzrok za predstavitev knjige je dejstvo, da se pri nas v zadnjem času več poglobljenih študij ukvarja s produkcijo in trgovanjem s keramiko kot ekonomsko kategorijo (J. Istenič in V. Vidrih Perko), na vrsto pa prihajajo tudi objave lončarskih delavniških kompleksov z izkopavanj minulih desetletij (tako je npr. M. Strmčnik Gulič že okvirno predstavila manjšo delavnico na Zg. Bregu na Ptuj - *Ptujski arheološki zbornik* 1993, 481-500, velike komplekse iz vzhodnih četrti obravnava J. Horvat, I. Lazar objavlja veliko opekarino z Vranskega itd.). Zdi se mi, da je dobro premišljene možnosti in verjetnosti iz dežele ob Maini treba imeti v mislih kot eno od variant pri obdelavi naših gradiv, saj gre npr. pri obdelavi proizvodov z Vranskega kot s Ptuja za vprašanje, koliko in kako je armada vplivala na lončarske delavnice. Dobro je ohraniti v mislih zlasti eksaktne izsledke v zvezi z navadno marmorirano keramiko in amforami tudi kot opozorilo, da je sklepanje na podlagi analogije in makroskopskega pregleda sicer še vedno nad vse pomembno in pri arheološkem delu tudi danes (in v prihodnje) nepogrešljivo, do zadnje potankosti pa ni nikoli zanesljivo. Na človekovo delo, tudi lončarjenje, je vselej vplivala vrsta okoliščin, od katerih so bile nekatere povsem izjemne in se jim z našim ugibanjem in sklepanjem lahko le približamo.

Iva MIKL CURK

Dragoslav Srejović, Čedomir Vasić: *Imperial Mausolea and Consecration Memorials in Felix Romuliana, Gamzigrad, East Serbia*. Center za arheološka raziskovanja Filozofske fakultete. Beograd 1994.

Leta 1984 je napis FELIX ROMVLIANA dal misliti, da bi monumentalne ruševine v Gamzigradu mogle biti središče kraju, kjer je bil cesar Galerius rojen in pokopan. Življenjska podrobnost, podatek o cesarjevem rojstnem kraju, imenovanem po njegovi materi Romuli, je ohranjen v Epitome in je pripisan Aureliju Victorju. Prokopij omenja Romulijano v De aedificiis med kasteli, ki jih je blizu mesta Aquae dal Justinijan obnoviti. Prvi podatek je raziskovanje zanemarjalo, drugi je pa vodil do tega, da so Romulijano enačili z Jasenom v Bolgariji. Raziskovalci so se predvsem na osnovi tipoloških meril oprijeli misli, da gre pri cerkvi sv.